

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО
ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старој Дубровника Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њоеитике модернизма у лирској ѡпрози Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребих, <i>Трајом Андрићеве сѡваралачке еволуције у раној лирици и збиркама ѡсама у ѡпрози Ех Понто и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Миронја, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонт очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations – collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – ѡућ кроз знакове Андрићеве сѡваралашића</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на ојасном ѡућу – краћки ѡворни изрази усменој ѡрекла у Знаковима поред пута Иве Андрића: засѡућљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road: spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Сувајѡић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи у ѡпроцесу обликовања Проклете авије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajđić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олујаци“ Иве Андрића – о ѡтрадиционалном доживљају оносѡраној и неким елементима фолклорној модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci” by Ivo Andrić and the tradition notions about other world and folklore model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткачка ѡтерминологија и ѡена симболика у ѡумачењу Андрићеве дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formularity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна трага иривоједака Иве Андрића – реконструкција Нових приповедака</i>	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of Nove pripovetke</i>	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве ириче о окуиацији: кључ за унуирашњу биографију иисца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириовейка „Злостављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеве ирсџенови (за иоеику композиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђић, <i>Аистраховање и естетизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđić, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Историја и иојединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијест о друћом на размеђу иоеиике и идеологије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свей као иозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Моив доласка у Андрићевој ирози и ириовиједање као ииериреиација ирича</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у њрици „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušiћ, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у њриповећкама „Пућ Алије Берзелеза“ и „Мућифа Маћар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza“ and “Mustafa Madžar“ by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трајично у књижевности: есеји Иве Андрића о њрози Симе Маћавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – њрожимање нарајивних сензибилитетна</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовану Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именован је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именован је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешкић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића *Андрић о академицима* – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклећа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њуиша*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћурија*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Мироња, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајцић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какв је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирима, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћурија*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и нарација, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзоволне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћурија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматрања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописнога члана наше Академије.

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописнога члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовог књижевног рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другима, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „... зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровекованог одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича само себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостубачно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надодаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклатио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова њоред њуиџа*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је пригрлио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проницљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Мирко ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна пространства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвола „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспаване ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у вино буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросџи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца златни круи*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *йрећуџи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или чуо, затим онима које су *писане* или *шћампане*, а напослетку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинило му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима ѿред ѿуѿа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данѿуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасиѿи се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разѿалиѿи* (где увек види део „модрога неба међу размакнутих белим облацима“), *ѿањич* (што је „празно зрно“), *ѿреврѿанер* (голуб превртач), *узалудник* (из реченице Радована Самарѿића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебиваѿи се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разѿовориѿи* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркућа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео*, *бела*, *бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свети*, *бели дан*, *бели цар*, *беле њеле*, *бела застава*, *бела маија*, *на белом хлебу*, *бели удовац*, *бела врана...*, презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео*, *бела*, *бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке*, од *недеље*, *јарког сунца* и *злаћних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

ФОЛКЛОРНА ПОДЛОГА ЛИКОВА АНДРИЋЕВИХ ПРИПОВЕДАКА¹

ДАНИЈЕЛА ПЕТКОВИЋ*

С а ж е т а к. – Многи Андрићеви ликови једним својим делом укореењени су у традиционалну културу и изграђени према узусима усмених жанрова, па преузимају црте ликова из народне епске и лирске поезије, бајки, предања, или се ослањају на обрасце кратких говорних облика и обредно-обичајне праксе. Овај рад настоји да открије те запретене фолклорне трагове у ликовима Андрићевих приповедака, да препозна шаблоне усмених жанрова у поступцима актера, низу ситуација у којима се налазе, поимању себе и других и менталитету средине. Фолклорни подтекст указује на неке Андрићеве приповедачке поступке и елементе његове поезике, у којој прича и причање имају важно место.

Кључне речи: Иво Андрић, приповетке, ликови, поступак, поезика, фолклор

Међу бројним поетичким начелима Андрићевог приповедног опуса, откриваним почев од његових првих приповедака, модификованим и дефинисаним кроз више од 50 година његовог стваралаштва и научно описиваним све до данас, што је готово читав век, немогуће је заобићи Андрићев инвентиван однос према усменопоетској баштини. Тако је уочено ослањање на усмену историју, асимиловање културно-историјских предања, умтворина, разграђивање обрасца бајке и епске песме, илустровање стиховима народних лирских песама, укључивање појединих фолклорних мотива, преузимање неких техника усменог казивања, брушење израза у правцу експресивности народног говора, итд.

---

* Институт за књижевност и уметност, Београд, petkovic.danijela@yahoo.com

¹ Овај рад је настао на пројекту „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду“ (бр. 178011), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ЈУНАЦИ, ОДМЕТНИЦИ, СИЛНИЦИ

Кад је реч о релацијама протагониста Андрићевих приповедака и фолклорних прототипова, на примеру Алије Ђерзелеза показан је поступак деепизације епског јунака.² Ишчупан из етички идеалног миљеа, пренесен из епски дистанцираног, затвореног, острвског времена³ у Босну XVIII века, Ђерзелез је задржао типичне епске црте: борбеност, вештину јахања, плаховитост, срџбу, исказану ударцем руком по колену, јарост због које се пред њим затвара цео хан као пред Црним Арапином, склоност ка прекомерном пићу и опијеност песмама. Једнодимензионално поимање света, по коме је пут до жене, још једног јуначког атрибута, раван⁴ и неприхватање женског одбијања⁵ покретачи су сижеа који у првом делу подсећа на епску женидбу девојком освојеном на кошији или, посматрано као целина, на женидбу с препрекама, при чему се три покушаја освајања жене могу довести у везу са три тешка задатка. Симулација кошије, подсмех гомиле једином такмичару у трци за исто тако униженим обредним брачним симболом – увелом јабуком, као и неуспешно савладане препреке и изразити градацијски антиклимакс у завршници кроз задовољавање Јекатерином, трофејом који се заправо и не осваја, јасни су показатељи деконструкције епског јунака и јуначког женидбеног сижеа.

Слично, неостварена женидба отмицом видљива је у приповеци „За логоровања“, у епизоди о хајдуку који отима кћи требињског кјатиба, бежи с њом најпре у манастир, намеравајући да је покрсти, а потом од јатака до јатака, све док му потеря не преотме девојку. Хајдукова отмица подсећа на архетипске слике змајева/змија, од којих све светли и који у бајкама и епским песмама падају на кулу, посећују девојке и скидају своје *рухо оињевийо* или змијску кожу: „Страшни Шпаљо, који је као муња пао на њихов чардак, поклао је све, а њу одвукао са собом, вас од коже и срме, студен и тврд.“⁶

Нереализовани сиже о отмици девојке из туђег табора после сасатанака с њом ишчитава се у причи „Љубав у касаби“. Сви актери су ту:

² Н. Крнјевић, *Živi palimpsesti ili O usmenoj poeziji*, Београд: Nolit, 1980, 165–208; Н. Љубинковић, „Андрићева деепизација епског јунака – теоријски дијалог с усменом епском песмом и њена надградња“, *Иво Андрић у своме времену. Научни сасијанак слависџа у Вукове дане*, 22/1, Београд: МСЦ, 1994, 103.

³ Д. С. Лихачов, *Поетика старе руске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1972, 275, 274; М. Вахтин, *O romani*, Београд: Nolit, 1989, 446–448.

⁴ Н. Крнјевић, *истио*, 182.

⁵ Слично Марку Краљевићу (В. Неђић, „Иво Андрић и народна књижевност“, *Иво Андрић*, ур. В. Ђурић. Београд: Институт за теорију књижевности и уметности, 1962, 230–231).

⁶ И. Андрић, *Сабране приповејке*, Београд: Завод за уџбенике, 2012, 35.

лепа девојка, затворена и надзирана од браће, Циганка робиња и странац који продире у забрањени, чувани простор. Змајевита својства Леденика, који прве вечери сусрета *слетти у меку лијеху*, а друге *иада с оїраде* у Рифкино наручје пародирају се кроз лик слаткоречивог, углађеног Бечлије, незаинтересованог за озбиљну везу и женидбу. Овакав заплет могао се развити не само као епски или бајковити сиже, него и у правцу баладе (самоубиство девојке повлачи и смрт младића) или лирске песме, али Андрић ниједан од тих образаца није до краја реализовао.⁷

Уочене су везе ликова из приповетке „Олујаци“ и бајке „Чардак ни на небу ни на земљи“ (змај, принцеза и брат који принцезу спасава)⁸, или се Андрићев поступак дефинисао као прекинута бајка.⁹ Треба указати и на везу с бројним породичним песмама епске стилизације у којима брат походи сестру удату *на далеко*, за туђина, а који се варијантно гранају у сижее о верној или неверној сестри.

И приповетка о Ђоркану и Швабици тумачена је као прекинута, неостварена бајка о женидби приглупог, доброг младића.¹⁰ Ђоркан је типична карневалска, фолклорна фигура будале, луде, чауша, одевен у црвене и зелене дроњке, с капом на којој је лисичији реп, али далеко од играчице на жици и циркуса који га опчињава, искоришћаван и исмејаван у суровом свету, којем не припада.

По измештености из свог света Алији Ђерзелезу и Ђоркану близак је Никола Крилетић, главни јунак приповедака „Дан у Риму“ и „Ноћ у Алхамбри“, члан посланства и курир у бројним европским престоницама, стално на путу, као и сви епски јунаци. Његов лик сажима чувену јуначку тријаду коју чине Марко Краљевић, Милош и Реља. Попут Марка, велики је јунак, о чему сведоче одликовања и још незарасла тешка рана. Плећат, за главу виши од осталих, заузима пола ложе. Испија велике количине вина, од чега му очи постају крваве, заноси се песмом, као Марко и Ђерзелез срџбом реагује на одбијање жене, тражи кавгу, свађа се с механцијом због лошег вина, а од једног његовог ударца нападач одлети далеко, чак до тезге с пићем. Савлада га неколико њих заједно, седећи му на леђима и још по двојица на свакој руци. У љутњи и невољи шкрипи зубима, помишљајући касно на револвер у цепу, као Марко на нож, *ију из њоїаје*, кад га надјачају у мегдану.

Крилатићев положај у Риму асоцира такође на познату епску песму о Милошу међу Латинима, који доказује преимућство лепоте и висине наших цркава, бацајући високо буздован преко латинске цркве, небу под

⁷ Н. Љубинковић, *истио*, 108.

⁸ М. Šutić, „Andrićevi 'Olujaci' – izvori i struktura“, *Narodna bajka u modernoj književnosti*, prir. М. Drndarski, Beograd: Nolit, 1978, 110–121.

⁹ М. Drndarski, „Uvod“, *Narodna bajka u modernoj književnosti*, 38.

¹⁰ Н. Љубинковић, *истио*, 1994, 106.

облаке, на банове чардаке. Детаљи Крилатићевог дана у Риму, поглед на кровове, торњеве и куполе, распитивање о црквама и обилазак једне од њих, а потом и кратко натпевавање с људима у цркви, при чему надјачава његов бас, Андрићева су стваралачка реинтерпретација и комично унижавање овог такмичења. Милошев буздован полупао је банове *срчали чардаке*, убио „два банова сина / и четири морска џенерала / и дванаест великих властела“¹¹. Крилетих пуца од снаге и замишљајући да брани увережену част својих земљака, потуче се у кафани, полупа боце и чаше (у обе поменуте приповетке). Епилог прве приче је обрнуто симетричан епској песми – на Крилетиха се сручи гомила Латина, *сѣарих варалица*, које он опсује помињући Милоша у Латинима. Овакав ауторефлексивни коментар експлицитно открива Андрићев хотимични поступак грађења приче као комуникације с епском песмом. Милош је, иако најбољи јунак и победник у надметању, допао тамнице, а његов пандан из приповетке „Дан у Риму“, супротно, бива савладан и избачен на улицу. Тамо га крепи млаз воде која му пада на главу, као што се и Ђерзелез освешћује квасећи чело у потоку после безуспешног покушаја да ухвати Земку. Преливање главе водом и Баш-челику враћа снагу и змајевито обличје, после чега разбија окове, рашири крила и одлети. Предања и епске песме јунацима наднаравне снаге, и Милошу међу њима, приписују змајевито порекло. Мотив воде која крепи јунака, архетипска матрица која указује на хтонску природу, у Андрићевом поступку изградње јунака употребљена је у моменту његове највеће деградације. Истовремено, фолклорни подтекст нуди и другачије тумачење епилога. Крилетихево освешћивање, као буђење из сна, у завршници „Дана у Риму“ наговештава враћање снаге и ново збивање, продужено у приповеци „Ноћ у Алхамбри“. И прича о Ђерзелезовим подвизима, као да је само за тренутак прекинута, он зна да му „ваља даље путовати“. Слична епизодичност својствена је нашој епској песми, која сваки пут изнова јунака покреће на нов подвиг. Заокружујући једно збивање, она никад не затвара потпуно круг, већ оставља простор за даље низање нових, независних епизода циклуса, повезаних истим протагонистом, које се доживљавају као тренутно застајкивање у ланцу подвига. Овакав концепт одговара балканском моделу света, тј. балканском кругу.¹²

Веза са трећим чланом тријаде – Рељом Крилатицом остварена је најпре кроз презиме. Као што чудесан јунак лепотом засењује своје побратиме, тако се и у ресторану Алхамбра све врти око Крилетиха, а „жене га удивљено гледају“. Вишекратна, лајтмотивска сцена приповетке „Ноћ у Алхамбри“ приказује га како шири руке, да би се пред кулминацију вечерње теревенке Крилетих раширио у ложи, држећи на сваком колену по

¹¹ В. С. Караџић, *Српске народне њјесме* II 37, Београд: Просвета, 1988.

¹² Т. Цивьян, *Лингвистические основы балканской модели мира*, Москва: Наука, 1990, 73.

једну жену, и подсећајући заједно на „неко индијско божанство са много руку“. Асоцијације на крилатог епског јунака продужавају се и када непосредно пред тучу, одмахује руком, а келнери *йолейше* на њега.

Епска подлога приповетке „Велетовци“, много је видљивија. У основи је сиже о неуспешном нападу Турака на кулу, фреквентан међу епским песмама новијих времена о борбама на простору Црне Горе и Херцеговине. Два хајдука затворена у кули и потеря која их је опколила најпре се изазивају, вређају, воде мегдан речима, што је потпуно у складу с типичним фазама двобоја и бојева¹³. Ангажовање блиског рођака да на поверење домами јунака такође је заплет бројних сижеа о издаји хајдука, а мотив божанске интервенције у виду кише и громава која спасава опкољену војску или манастир од надмоћнијих нападача, један од честих обрта у композицији епске песме. Невреме помаже Андрићевом јунаку Стојану да неопажено побегне из куле, чича Милоје страда и не издаје рођака, а његову главу Турци подмећу надређенима уместо Стојанове као доказ да је хајдук савладан. *Безазлени чича* умире као епски херој, а његови седи бркови, брада и глава „испрана и бела као од сребра“ активирају словенске представе о божанствима и успостављају релацију са поменутиим сижеима о избављању посредством божијег чуда. Андрићев поступак двоструког осветљавања лика у завршници опет је на снази.

Иако је полазиште за причу о исповести умирућег хајдука, Андрић пронашао у предањима и хроникама самостана Крешево¹⁴, хајдук из приповетке „Исповијед“ Иван Роша понајвише комуницира с ликом великог грешника који се у епско-лирским песмама религиозно-моралистичке тематике пред смрт исповеда свештенику.¹⁵

Друмске харамије, кесеције, разбојници који затварају друмове и пресећу намернике оличени су Џеми Кахриману. Он пркоси власти и у инат кул-ћехаји зауставља путнике и затвара их у Самсарином хану, тера шегу са заточеним братрима и пљачка их.

Одметницима, отпадницима од власти прикључује се и Мустафа Маџар. Патронимом асоцира на чувеног Марковог противника Филипа Маџар(ин)а, *ваљеної Филија*, за ког се испоставља да и није толико силан јунак као што сам говори, а други о њему проносе. И Мустафа Маџар је на почетку највећи херој у бањалучком боју, испред ког иде прича о његовом јунаштву, као што Ђерзелеза најављује и слави песма. Кад Ђер-

¹³ С. Самарџија, „Морфологија двобоја и бојева у епској народној поезији“, *Књижевна историја*, 34, 118, 2002: 267–292.

¹⁴ В. Палавестра, *Хисторијска усмена предања из Босне и Херцеговине*. Београд: Српски генеалогски центар, 2003, 402.

¹⁵ Испрва Роша одбија да се исповеди, сматрајући да свештеници не знају шта су праве муке и грехови јер „фратар нема од срца порода, ни кучета ни мачета“. У овом исказу комбинује познати стих из *Кнежевe клејве* и народну изреку.

зелес сиђе с коња, показује се да је кривоног и неугледан, а крупан кадар Мустафу такође унижава, откривајући ситног, савијеног човека, налик побожном путнику. Пророчки снови у које епски јунак верује, али их игнорише, у јави Мустафе Маџара се множе и нарастају, мењајући му свест. Постепено се претвара у безумног махнитог крвника, који не признаје закон, пресреће и напада кириције, фратре и Турке. Сјајни ореол изнад главе који описује његова сабља мења се воденим одразом ореола од мушица, који се лако растаче и симболизује његов преображај у злочинца и коначан пад, најављујући му смрт.¹⁶ Ова сцена кореспондира с познатим мотивом огледања дахија у води у Вишњићевој варијанти о почетку Првог српског устанка, а такође и са предањима о настанку голубачке мушице из главе или утробе але, аждаје¹⁷. Упечатљива слика Мустафе Маџара, тамног лица и крвавих очију, такође сугерише његово потпуно измештање на пол оностраног, хтонског, чудовишног. Таква стихијска, демонска бића не могу бити савладана на уобичајен начин, њега потеря не успева да стигне. Иако се погибија Мустафе Маџара тумачи из аспекта потпуне дехеројизације, будући да га убија Циганин, нејунак, сасвим банално, могуће је и посве супротно сагледавање. Митолошки кључ Циганина, уз то и ковача, представља као изразито хтонско биће.¹⁸ У нашим предањима ковач је мајстор магијског заната који је измислио сам ђаво, с њим се ковач успешно надмеће, а Цигани, којима се у предањима такође приписује порекло од ђавола и познавање ковачког заната, у епској поезији су неумољиви, страшни целати.¹⁹ Мустафа Маџар гине од комада гвожђа, елемента који асимилује ковачку моћ и магију, прецизно погођен у место где почива његова демонска снага. На јаком месту, у поенти, Андрић показује још једном мајсторство свог приповедања, нудећи амбивалентну симболику и излазећи из оквира реалног приказивања ка магичном реализму²⁰ и поетској фантастици²¹.

¹⁶ Б. Сувајџић, *Дновиде воде. Фолклорни елементи у српској књижевности*, Нови Сад: Огреус, 2012, 204; Б. Чолак, „Прогонитељ, прогнани: ‘Мустафа Маџар’ Иве Андрића“, *Иво Андрић у српској и европској књижевности. Научни саставак слависта у Вукове дане*, 41/2, Београд: МСЦ, 2012, 81.

¹⁷ Уп.: В. С. Караџић, *Етнографски списи*, Београд: Просвета, 1972, 312–313; С. Ђорђевић, „Етиолошка предања о настанку голубачке мушице из околине Неготина: творбени потенцијал архитекста“, *Књижевност и језик*, 53, 3–4, 2007, 261–279.

¹⁸ Т. Ђорђевић, *Наш народни животи*, 2, књ. 8, Београд: Просвета, 1984.

¹⁹ С. Толстој, Љ. Раденковић, *Словенска митологија*, Београд: ZEPTEP BOOK WORLD, 2001, 271–272; Ш. Кулишић, П. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд: Нолит, 1970, 166.

²⁰ К. Квас, „Границе Андрићевог реализма“, *Иво Андрић у српској и европској књижевности*, 163–164.

²¹ П. Палавистра, „Елементи поетске фантастике у Андрићевом реализму“, *Дело Иве Андрића у конјексти европске књижевности и културе*, ур. Драган Недельковић, Београд: Задужбина Иве Андрића, 1981, 34.

Зулумћар који стиже из далека, поставља свој шатор испред града, убија угледне мегданције и намеће порез оваплоћен је у лику Целалије, суровог паше који посече силне бегове, издвојеног у конаку изван града, чијег ћудљивог слона, Травник мора да дочека, обезбеди му храну и понизно, дуго трпи, снујући да се ослободи страшног чудовишта. Неуспешна организација делегације која би отишла паши и пожалила се, подсећа на узалудно тражење заточника.

Паша који за време Карађорђевог устанка с војском долази на логоровање у Вишеград, попут Црног Арапина из народне песме, захтева на сваком конаку хиљаду ока хлеба и пет стотина торби јечма. Иако на почетном списку нема и последњег услова – лепе девојке, стереотипни образац се испуњава у завршници, када Мула Јусуф, пашин имам, насрне на девојку из Требиња, смештену у кадијиној кући. Његов портрет одсликава хтонског формулативног епског насилника: он је црн, из уста му вире два зуба, бесно се баца на девојку, упадљиво белог рамена, избеумљену и нему, којој у млазу липти крв из грла. Све личи на животињску борбу на малом простору, у којој звер савладава немоћну жртву.

Кругу сладострасних паша, дошљака, који посежу за лепом младом девојком из супротстављене етничке и конфесионалне групе припадају и Хасанага из приповетке „Робиња“, Алибег из приповетке „Немирна година“ и Велипаша из приче о Мари милосници. Велипаша, стар и поружнео због лишаја на лицу, који девојку задобија нејуначки, наличје је змајевитих јунака, препознатљивих по белегу.

ФРАТРИ И ПОПОВИ

Одметници и силници илуструју мрачну фазу Андрићевог стваралаштва о човековом злом удесу, патњи, сили нагона, страху, греху, кривици, казни.²² Они фолклорне црте баштине из епике, бајке и предања. И Андрићеве ликови фратора и попова, поред предања, ослоњени су на пословице и шаљиве приче, а у приповедање махом уносе хумор, ведрину и људско истрајно прилагођавање животним недаћама. Андрићеве свештеници су „крепки људи из народа који су навукли свештеничку одору.“²³

Двојица добрунских прота, отац и син, Коста и Јакша Порубовић припадају, сваки на свој начин, типу народских попова. Први је гојазан, речит, весео, прилагодљив и омиљен. У очајању, немоћан пред Аникиним магнетским дејством над његовим сином и целом касабом, потеже

²² Д. Јеремић, „Филозофија Ива Андрића“, *Иво Андрић*, 11–14.

²³ М. Ђоковић, „Хумор у делу Ива Андрића“, *Иво Андрић*, 112.

оружје, а прати га прича да је „држао у добрунској цркви клетвено бденије, у изврнутој одежди и са свећама запаљеним наопако“²⁴. Веровање у снагу магијског *наопакој њонашања* открива протину укорењеност у традиционалну културу. Његов син и наследник у послу – прота Јакша, женскарош је, склон пићу, за време ђаконовања одметао се у хајдуке, а због Анике пуцао је на кајмакама. Вук у *Рјечнику* сведочи о попу под оружјем у устаничкој Србији и касније на простору Црне Горе.²⁵

Фолкорне фигуре лакомих и шкртих попова из предања и шаљивих питалица, забављених више својим материјалним битисањем него спасавањем душе, позајмиле су нешто од својих типских црта фра Марку и проти Мелентијевићу, које је Фазло Ђехаја заточио у зиндан. Комуникација с усменим наслеђем успоставља се и на структурном нивоу, кроз пародију епске ситуације јунаковог боравка у тамници, пуној гуја и јакрепа, у води до колена. Хладна тамница у Андрићевој интерпретацији је потлеушица са преградама од чатме, страшни тамничар је мршави, босоноги човек у нанулама, писмоноша у невољи је Циганин, а два велика јунака стављена на муке „да се види чија је вјера тврђа“ заправо су два промрзла, мокра свештеника, „поткишељена ко у туршији“, која падају већ на првом испиту и лако дреше кесу, нудећи мито и тамничару и његовом налогодавцу. С друге стране, аутоиронија и смех кад је најтеже, сигнали су животности, народске трпељивости и пркоса, који на самом крају приповетке трагикомично унижене Андрићеве јунаке поново уздижу до херојских висина епских идеалтипова који *исују с коца*. По среди је већ поменути Андрићев поступак двовалентно симболичке поенте.

Необичном фра Марку Крнети, крешевском викару, Андрић се враћао још три пута, градећи доследно његов лик као оваплоћење Димезилове архаичне трипартитне функције сељака, духовника и ратника²⁶. Фра Марко, вредан, помало сељачки лукав и шкрт, ужива у тежачким пословима и тешком раду и брине о манастирском имању. Простодушан, присан с Богом, с којим се неретко расправља, а с друге стране, контемплативан и зачуђен над пореклом и количином зла на свету, упиње се да спасе људске душе и приведе грешнике правој вери и покајању. Треће обличје, најмање видљиво, ослања се на усмено-поетски образац његовог славног епског имењака. Висок је, крупан, плећат, чекињастих бркова, под његовом тежином се савија вранчић,

²⁴ И. Андрић, *истио*, 142.

²⁵ В. С. Караџић, *Српски рјечник (1852) I*. Београд: Просвета, 1986, 745.

²⁶ Уп.: А. Лома, „Епски лик Краљевића Марка у светлу нове компаративне митологије (Песма ‘Сестра Леке капетана’ и трагови ‘трофункционалне идеологије’ у српској епизи)“, *Марко Краљевић – историја, мит и лејенда, Расковник*, 23, 87–90, 1997, 163–164.

а од његовог хода јечи манастир као и чардаци кад епски Марко *йоира сийно, калуђерски*. Једе неумерено, а уместо вина, пародично, испија много сурутке. Плаховит, прек, вазда са задржаном псовком на уснама, невичан, збуњен и груб са женама, које попут нашег највећег јунака доживљава као чудо, власник дреновог штапа – батине, као Будалина Тале, као и он комичан и често предмет шала, при исповести сличнији хајдуку који дели плен него духовнику, заточен у води до колена, преживео је турску тамницу. На крају ипак гине, и то славно, епски – од пушке јаничара, али исто тако и сасвим банално – упуцан неугледним оружјем које личи на јарећу ногу и бранећи – ракијски казан. Фра Марко је дозволио да му Турчин плуне на крст (у приповеци *У мусарфи-хани*), али је животом одбранио манастирско добро, своју муку и рад. Потенцирана двосмисленост, већ поменути Андрићев поступак истовременог унижавања и уздицања јунака, опет је на снази. Активиран је и у завршници приповетке „Исповијед“. После великог напора да натера окорелог хајдука на самрти да се исповеди, фра Марка, забринутог за спас грешникове душе, мучи помисао да се самртник није искрено покајао. И кад му се у страшном превирању мисли учини да ће превагнути божија милост, искрсава пред њега сцена хајдука који се у самртном паду зауставио на јасици. Изговара полугласно, „опорим сељачким гласом“: „Али куд га истури на јасику!“ Фолклорна представа о трепетљики, јасики, као сеновитом, проклетом дрвету, на ком бораве демони²⁷ надјачава идеју о хришћанском милосрдном богу и изнова изазива дилему да ли је фра Марко човек из народа, јунак или свештеник. Понајвише је онакав како га је овековечила потајна искрена белешка старог фра Стјепана Матијевића: „Овај је волио манастир као своју душу. Да се зна.“

²⁷ Јасика се у словенским представама сматра нечистим, хтонским дрветом, у власти демонских сила, њу јаше сам ђаво, а користила се и у обредним радњама везаним за нерегуларну смрт и вештице (С. Толстој, Ј. Раденковић, *истио*, 241–242). Етиолошка предања одгонетају зашто јасика трепери – проклета је и кажњена да се вечно боји, трепери од страха и да нема плода, нити хлада, јер је одала Богородицу и/или Христа када су се под њом сакрили; или зато што није могла сакрити Богородицу; зато што је од ње направљен крст на ком је Христ разапет, зато што није испоштовала Христа, зато што се о њу обесио Јуда, итд. (в. Т. Ђорђевић, „Белешке о нашој народној поезији (X)“, *Прилози проучавању народне поезије*, 6, 1–2, 1939, 190–192; С. Толстој, Ј. Раденковић, *истио*, 241–242). Вук наводи стихове песме која се пева на Часни пост о јасици коју је Мајка Божија проклела да нема рода никаквог и да увек терпери, и кад нема ветра, јер је није послушала да се умири и саслуша светачко појање (В. С. Караџић, *Српске народне њесме I*, Београд: Просвета, 1975, 197.

КАЗИВАЧИ И ПЕВАЧИ

Поједини Андрићеви братри изграђени су на подлози ликова усмених казивача, честих у Андрићевом приповедном опусу. Хронотоп сусрета разноликог света у хановима и мусарфиханама, прича која га прати и вера у снагу приповедања, препознати су као важни елементи Андрићеве поетике.²⁸ Фра Серафин из приповетке „Проба“, близак Јакши, добрунском проти, и поповима световњацима по љубави према шали, весељу, песми и вину, изузетан је приповедач, забављач, лакрдијаш, имитатор, али се од његовог оштрог језика и ока нико не може сакрити. Фра Серафин ниже приче из живота (меморабиле), анегдоте, легендарне приче, коментарише све изрекама и послушну публику. Демонстрира типичну извођачку ситуацију, смењивање жанрова, паузе и формуле прелаза, интеракцију казивача и слушалаца, у којој приповедач увек импровизује, а публика старе приче прима као нове.²⁹

Другачији казивач је фра Петар, чије приповедање носи печат искуства, мудрости, шале и ведрине којима дочекује недаће, и ствара „као неки звучни ореол, каквог у говору других људи нема“ (приповетка „Труп“), али се, попут свих усмених наратива, неповратно губи. Његово казивање, варирано кроз неколико приповедака („Труп“, „Чаша“, „У воденици“, „Шала у Самсарином хану“)³⁰, открива усмену технику асоцијативног повезивања различитих фолклорних жанрова (прича из живота, шаљивих прича, предања), осветљава формуле копчи и паремиолошке коментаре, а кроз порицање приче о ђаволу у воденици, маркира поступак рационализације, којим усмени казивачи готово редовно заокружују демонолошко предање.

Црте лажљивца из шаљивих приповедака, који воли да *везе и кити* слиле су се у лик говорљивог сељака Витомира. Он сваке године организује лов на тетреба и притом забавља причом судију Турковића и инспектора Калину. Комбинујући меморату о сусрету са Богом и ловачку причу³¹, демонстрира иманентни процес настанка наратива и поступак импровизације, којим управља намера да се на публику остави утисак уверљивости.

²⁸ Н. Кољевић, „Андрићева вера у причу“. *Дело Иве Андрића у контексту европске књижевности и културе*, 67–68.

²⁹ Х. Диздаревић Крњевић, „Цртице уз приповетку ‘Проба’ Иве Андрића. Фра Серафин Бегић – казивач, глумац, певач“, *Из књижевности*, ур. М. Матицки, Београд: ИКУМ, 1997, 261–262.

³⁰ Условно, низу се може прикључити и приповетка *Код казана*, у којој је духовито фра Петрово писмо гвардијану фојничког манастира.

³¹ С. Милосављевић Милић, „У потрази за архипричком“, *Књижевна историја*, 49, 161, 2017, 158.

За непоновљивошћу усменог казивања зажалио је Андрић још једном портретишући Ибрахим-ефендију Шкара, ћутљивог, уздржаног и опрезног приповедача, који говори тихо, као да сриче, замуцкује или баје, али се расприча после ракије, као Вуков Старац Милија. Кроз причу о Ибрахим-ефендији Андрић поетички расветљава процес настанка, преношења и трајања усмених творевина, које конзервирају стварност и догађајима дају смисао, затим однос уметности и стварности, трансформисање, улажење и излажење казивача из поетског света и утисак који добар приповедач оставља на публику.³²

Ракија је инспирација и једином гуслару међу Андрићевим приповедачима – Симану Васковићу. Тврдоглави, сиромашни тежак пренео је епску логику на ново доба и погрешно проценио тренутак за разрешавање вишевековних односа између кметова и ага, Срба и Турака. У епилогу, бивши кмет, некада пун националног поноса, а сада потпуно деградиран, завистан од алкохола и милостије, парадоксално, пева једном једином слушаоцу – Турчину Салихбегу, принуђен да му прилагоди избор песама и промени *ејску истину*. Назире се паралела са Филипом Вишњићем, који је такође имао двоструки репертоар, за бегове и за рају, али и реална слика положаја гуслара у мутним временима великих историјских промена на простору Босне³³.

Лирске народне песме су много заступљеније у Андрићевим приповеткама.³⁴ Анонимне, певане у касаби, хану, кафани, оне карактеришу протагонисте, прате сва догађања и функционишу као својеврсни фон, коментар, алузија или најава збивања.

Испоставља се да Андрићев поступак дистанцирања уметањем приповедача, посредника, и коришћењем технике сказа, није само средство за постизање веће објективности³⁵, већ и дискретан начин да се са приче акценат помери на само причање, важну Андрићеву тему. Испричане приче асимилију усмене поетске сијее, а причање тих прича је демонстрирање мајсторства усмених казивача, завиривање у њихову радионицу и откривање техника њиховог умећа. То умеће Андрић примењује, о њему размишља и њега посматра као врхунско стваралаштво, уметност, а она једина свету и човеку у њему даје смисао.

³² С. Самарџија, „Поетика усменог приповедања у Андрићевој ‘Причи’“, *Иво Андрић у српској и европској књижевности*, 265–277.

³³ С. Самарџија, „Андрићеве гуслари“, *Свети речи*, I, 1997, 23.

³⁴ В. Недић, „Иво Андрић и народна књижевност“, *Иво Андрић*, 223–224; Р. Глибо, „Одјек усмене лирике у Андрићевој прози“, *Свеске Задужбине Иве Андрића*, 11, 8, 1992, 271–276.

³⁵ Д. Живковић, „Епски и лирски стил Ива Андрића“, *Иво Андрић*, 84–86.

ЖЕНЕ

Примећено је да Андрић женске ликове групише у три типа: жене које нарушавају утврђени ред; поштене и мудре; и бездушне, зле жене.³⁶ Према фолклорној подлози, Андрићеве јунакиње могу се посматрати у контексту лепих, демонских (злих) и добрих жена патријархалне културе. Баштињени шаблони очитују се најпре у портретима лепотица, који су код Андрића упечатљиви, иако овлаш скицирани, и то претежно описима пути, косе, очију и стаса. Идеал женске лепоте у нашој традиционалној култури, ослоњен на бинарну поделу сфера на светлу и тамну, белу и црну, соларну и хтонску, горњу и доњу, позитивно маркира бело лице, бело грло, беле руке, бледило и руменило образа. Светлом тену контрастирају тамне очи, сјајне као драги камен и тамна, бујна коса, а портрет употпуњавају танак струк и витак стас. Како стасавају и пролепшавају се, кћи Перка опанчара (*Љубав у касабџи*) и Аника постају све беље, *йобеле*; тело Маре милоснице је светло и зарудело, а Рифкино се беласа као да је од стакла, подсећајући на кожу девојака из усмене поезије толико светлу и танку да, кад пију вино, „види им се винце кроз гр’оце“. Авдага из приче „Ћоркан и Швабица“, гађајући у циркусу фигуру Леде, похотно коментарише њену пут: „Их, кака је бијела, пасја нога!“ Крупне очи³⁷ краше мађарску Јеврејку (*Рзавски брејови*), Мару, Анику, и Мостарку из приче „Олујаци“, а бујна коса Јеврејку, Милу, Рифку и витку Аницу из приповетке „Злостављање“. Високе су и три туђинке – Венецијанка (*Пути Алије Ђерзелеза*), Јеврејка и Мостарка, а Савка (*Сарачи*) и кћи Перка опанчара су „као прекинуте у пасу“. Савкине димије заносе сараче, а Земкине Алију Ђерзелеза, попут *џаћа шаровићих*, са *чудноватијим везом* у еротизованим описима муслиманских лепотица из народних песама.³⁸ Дејство огромне лепоте на Андрићеве јунаке слично је опчињености фолклорних јунака, а судбина лепотица наликује удесу лепих девојака из бајки и епских песама. О њих се отимају просци, породица их проклиње, склања од туђих очију, затвара у кулу, иза девет брава. Катинка, Рифка, Савка, о чијој се лепоти пева, несрећне су, заробљене у кући или шибане похотним погледима мушкараца и прекорима укућана. И за Андрића и за усменог ствараоца таква лепота постаје зла коб која уништава и себе саму и све оне који с њом долазе у додир, јер она као да потиче с другог света.

³⁶ D. Jeremić, „Traganje za harmonijom“, *Ivo Andrić u svetlu kritike*, ur. Branko Mila-nović, Sarajevo: Svjetlost, 1977, 239.

³⁷ Волшебено дејство очију Андрићевих јунакиња блиско је девојци из народних љубавних песама која је запалила Травник очима (С. Кнежевић, „Што се оно Травник замаглио“, *Иво Андрић у српској и европској књижевности*, 489–496).

³⁸ Другу фолклорну еротску слику, пореклом из *Ерланђенској рукопису*, открива Л. Делић у причи „Бајрон у Синтри“ – усне жене Андрић пореди с распуклом воћком („Ерос, лепо, секс, без љубави“, *Књижевна историја*, 48, 159, 2016, 45).

Загледан у туђинку, отмену Дубровчанку, писар Дражеслав (у причи „Сусрет“), поникао са фолклорног тла, помишља да се она негује „водицама, мастима и враџбинама“.³⁹

Архетипске црте женских демона видљиве су и у лику Анике. Попут вештице, „узјახала је касабу“, затравила мушки свет у целом кадидуку, а омађијани посетиоци њене куће на раскршћу, јаком хтонском месту⁴⁰, активирају хронотоп ноћних лутања под влашћу нечисте силе, из демонолошких предања. Стихију којој не могу ништа ни молитве, ни клетве, ни *наојака бдења*, може зауставити само неко ко има додира с оностраним, малоумник или туђин⁴¹, и то онда кад она сама одлучи да се уклони, пошто испланира сопствену смрт. Да је зло само стишано, сведочи леш без крви и страх касабалија да ће их Аника и мртва тровати још сто година. Демонске особине има и Крстиница, крупна, риђа жена, заводница и хладнокрвни убица, чије зверске очи прогоне Михаила. Риђа боја се, између осталог, везује за похоту, свирепост и демонију.⁴² Занимљиво је да су то доминантне особине и других Андрићевих риђококих јунака: тамничара Вејсила из приповетке „У зиндану“, везира Целапије, попа Јакше и младог потпоручника који убија и себе и љубавницу (*Рзавски брејови*). Презиме хајдука Ивана Роше означава риђег човека.⁴³

Хтонске одлике још су видљивије у причама с елементима фантастике. Имагинарна жена од слонове кости, бела као авет, оживљава, шири се и расте. Грех као мора појављује се у предсмртним визијама Алидедеа („Смрт у Синановој текији) као бело тело утопљенице и прогоњене жене у белом.⁴⁴ У причи „Кнез са тужним очима“ жена пљувачком, јаким магијским средством, ослепи кнеза, испод крушке, сеновитог дрвета, које истовремено алудира на дрво запис и библијску забрањену воћку. Кнез са тужним очима кореспондира с веровањем у снагу погледа и урока. Поларизовани симболи – свето и проклето дрво, урок и магија против

³⁹ Према веровању, чаробна маст је волшебно средство којим се мажу вештице (С. Зечевић, *Мићска бића српских предања*, Београд: „Вук Караџић“: Етнографски музеј, 141).

⁴⁰ В. Питулић, „Фолклорни подтекст ‘Аникиних времена’“, *Иво Андрић у српској и европској књижевности*, 260.

⁴¹ Примећена је замена позиција Анике и Михаила у релацији свој – туђ, као и симболички хтонски лајтмотивски низ, који граде нож, вода, жена и смрт (М. Детелић, „Туђинка и странац“, *Свеске Задужбине Иве Андрића*, 16, 13, 1997, 130–131, 135).

⁴² Ш. Кулишић, П. Петровић, Н. Пантелић, *истио*, 41. Символика потиче од сличности риђе боје и пакленог огња, нечисте ватре (А. Gerbran, Ž. Ševalije, *Rečnik simbola*, Novi Sad: Stylos: Kiša, 2004, 784), одакле се изводи још и значење посебности, оностраниности риђих људи и животиња (С. Толстој, Љ. Раденковић, *истио*, 281, 525; М. Ivić, *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*, Београд: Slovoграф, 1995, 46).

⁴³ В. Палавестра, *истио*, 402.

⁴⁴ П. Палавестра, *истио*, 36–37.

урока, мушки и женски принцип – говоре о сукобу вечних сила љубави и мржње.

Веровање да је у свакој жени ђаво, на које подсећа газда-Петар у „Аникиним временима“, одражава стереотипну представу о жени, уткану у менталитет Андрићевог човека. Пркосне девојке које би због љубави прекршиле вољу родитеља и чак промениле веру окарактерисане су као „поганице“ („Код казана“) и „ђаволове кћери“ („Напаст“). Пословице о злој жени и шаљиве приче о жени горој од ђавола, која досади мужу, подтекст су ликова Нате Каменковић („Породична слика“) и Маргите Катанић („Зеко“), злих, себичних, грамзивих, егоцентричних газдарица, које читав живот притискају и гуше своје добре, благе мужеве. Надимци супружника Маргите и Исидора Катанића – Кобра и Зеко експлицитно и комички маркирају њихов однос.

Пандан овим ликовима и обрнуто симетрична релација успоставља се у приповеци „Злостављање“: добра, трпељива жена и неугледан, самозаљубљен муж, који је сваку ноћ исцрпљује једним те истим причама о сопственој величини, толико да жена почиње да бледи, копни и страхује од сваке ноћи. У подтексту је распрострањено демонолошко предање о жени коју ноћу посећује вампир. Жене које су жртвовале себе и посветиле живот бризи о другима, несебичне, истрајне и чврсте, чувари породице и патријархалних вредности, „добре као лебац“, представљене су ликовима Даринке (*Осатичани*), Анице (*Пекушићи*) и Јеле (*Мара милосница*, *О старим и младим Памуковићима*). Блиске су им удовице које, према традиционалним нормама, постају стуб куће, пазећи на углед предака и понашање потомака у моментима друштвених и породичних криза – Анђа Маруновић (*Ћилим*) и мајка Никача (*Прича о соли*).

*

Понајвише је фолклорни подтекст нашао израза у колективном лику затворених патријархалних средина. Андрићева босанска касаба је жив организам. Андрић послушкује њено таласање, повремене „масовне психозе“⁴⁵, прати како се касаба смирује, размишља и пресућује. Елементи традиционалне културе дубоко су уткани у њену свакодневицу, у песму која је прати, у наративе о прошлости и садашњости које колектив неуморно испреда⁴⁶ према калупима наслеђених поетских образаца,

⁴⁵ D. Jeremić, *истио*, 237.

⁴⁶ Приче касабе представљају највиши степен комуникацијских ситуација (Ј. Вјежбицки, „Путеви спознавања света у Андрићевој прози“, *Дело Иве Андрића у контексту европске књижевности и културе*, 151). Оне су свезнајуће, почињу од једног очевица, преносе се и преобликују, при чему се постепено губи улога преносиоца и прича постаје анонимна (*истио*, 158–159). Видљиво је да су путеви ширења информација идентични процесу настанка усмених наратива.

у систем веровања и од њега неодвојиву магијску праксу, у строге норме које се утврђују и проверавају пословицама и изрекама предака, а које одређују и контролишу сваког појединца.

Показало се да су многи Андрићеви ликови једним својим делом укоренењени у традиционалну културу и изграђени према узусима усмених жанрова. Фолклорне нијансе, некад експлицитне, некад запретене, пружају им додатну димензију и откривају сложеност Андрићевих приповедних поступака који истовремено активирају архетипске матрице, реалне, стварносне слике, психолошке пројекције и симболичка значења. Разарање фолклорних жанровских образаца и деградирање традиционалних јунака може се сматрати дијалогизацијом с усменим наслеђем, али Андрић никада не остаје само на томе. Усмено поетски код нуди могућност дихотомног тумачења завршнице и показује мајсторство приповедачаевог поентирања, које донекле рехабилитује јунаке или их осветљава са више различитих страна. Други вид Андрићевог стваралачког односа према фолклору манифестује се кроз ликове усмених казивача, чије се технике казивања уздижу на ниво идеалног приповедног модела, а њихове приче посматрају, како би рекао Андрићев Гоја, као „зрнца истине“, „историја човечанства“ и „смисао наше судбине“.

Danijela Petković

THE FOLKLORE BASE OF THE CHARACTERS IN ANDRIĆ'S STORIES

S u m m a r y

Many of Andrić's characters are rooted in traditional culture and created in accordance with the principles of oral genres. They take on some characteristics of the characters of oral epics, lyric poetry, fairy tales, beliefs, or rely on patterns of short oral forms and ritual-customary practices. The folklore elements of Andrić's characters show the complexity of Andrić's narrative strategies, activating archetypal matrices, realistic images, psychological projections and symbolic meanings, at the same time. Andrić destroys patterns of folklore genres and degrades traditional heroes, but in the end of the story he rehabilitates characters to a certain extent by double symbolic point, or by shedding light on them from different perspectives. The second aspect of Andrić's creative relation to folklore is manifested through the characters of oral narrators, whose narratives and techniques of oral narration reach the level of an ideal model. In this way we discover the elements of Andrić's poetics, in which the story and narration play an important role.

